วารสารธรรมศาสตร์ ๑๓ : ๑ (มี.ค.27)

สองมนุษยทัศน์ใน ปรัชญาจีน ขงจื๊อและเหลาจื๊อ

สุวรรณา วงศ์ไวศยวรรณ

สาขาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

Whether a Chinese is a Confucianist or a Taoist, a conservative or a radical, a scholar or an illiterate, he is a humanist.

Wing-tsit Chan,
"The Concept of Man in Chinese Thought"

ความนำ

การศึกษาปรัชญาเป็นการศึกษาปัญหาพื้นฐานซึ่งมีส่วนเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับความคิดอื่น ๆ ภายในระบบมโนทัศน์หนึ่ง ๆ การศึกษาปรัชญาจีนก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าในยุคใดสมัยใดปรัชญาจีนมีจุดร่วมสำคัญอยู่ที่การศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ ดังที่วิงซิทซานได้กล่าวไว้ในบทเขียนที่คัดมาข้างบนนี้ ความเป็น "มนุษยนิยม" มีอยู่ในชาวจีนทุกคน หากคำกล่าวและข้อสังเกตของวิงซิทซานมีความจริงอยู่ในขั้นพื้นฐานก็ย่อมหมายความว่า การศึกษาปัญหาเกี่ยวกับลักษณะ "มนุษยนิยม" ในการศึกษาปรัชญาจีนจะเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ เพราะเป็นจุดเชื่อมโยงกับข้อคิดข้อเสนออื่น ๆ แห่งระบบปรัชญาจีนทั้งหมด บทความนี้เริ่มจากข้อสังเกตดังกล่าวและเป็นความพยายามที่จะแสวงหาความหมายและสถานภาพของ "มนุษยทัศน์" ในปรัชญาจีน โดยเลือกพิจารณานักคิดสองท่านที่ทรงอิทธิพลสูงสุดในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของจีน คือขงจื๊อและเหลาจื๊อ ซึ่งเป็นผู้สร้าง "ปีกแห่งภูมิปัญญาจีน" ซึ่งนักคิดในรุ่นต่อมาเติบโตขึ้นภายใต้ "ปีก" ดังกล่าว โดยไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าจะเป็นเม่งจื๊อ โม่จื๊อ ซุ่นจื๊อ ฮั่นเฟยจื๊อ หรือชูสี นักคิดทางลัทธิขงจื๊อใหม่ผู้ยิ่งใหญ่ก็ตาม ดังนั้นการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับมนุษยทัศน์ของขงจื๊อและเหลาจื๊อจึงเป็นการเริ่มต้นที่จุดเริ่มต้นในระยะแรกเริ่มแห่งบ่อกำเนิดปรัชญาจีน

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าจะพิจารณาควบคู่กันไปด้วยคือ การพัฒนา "มนุษยทัศน์" ของขงจื๊อและเหลาจื๊อนั้น เกิดขึ้นภายใต้ปริบทแห่งยุคเสื่อมของระบบศักดินาในสมัยราชวงศ์โจว[1] การแสวงหามนุษยทัศน์ดังกล่าวของนักคิดทั้งสองเท่ากับเป็นบทวิพากษ์สถานภาพของมนุษย์และสังคมดังที่เป็นอยู่ในยุคนั้น คำตอบของทั้งขงจื๊อและเหลาจื๊อเป็นตัวแทนที่ดีซึ่งแสดงให้เห็นปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับสถานภาพและอุดมการณ์ของความเป็นมนุษย์ในช่วงตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ความพยายามดังกล่าวเป็นความพยายามที่มีลักษณะสากล ซึ่งได้เกิดขึ้นในทุกสังคมและไม่จำกัดเวลา ดังตัวอย่างที่เห็นได้ในช่วงตอนอื่นของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาในที่ต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นนครรัฐกรีกสมัยโบราณ อินเดีย หรือญี่ปุ่น ด้วยข้อคำนึงแห่งความเป็นสากลของความพยายามของนักคิดทั้งสองท่านนี้ บทความนี้เป็นความพยายามที่จะเสนอตัวอย่างหนึ่งของการพัฒนา "มนุษยทัศน์" เท่านั้น จะเป็นที่น่าสนใจยิ่งหากมีผู้พิจารณาต่อไปว่าภายในรูปแบบสังคมประชาธิปไตยแห่งสยามในปัจจุบันนั้นน่าจะมีการพัฒนา "มนุษยทัศน์" ออกมาในรูปแบบใด ในฐานะที่มนุษยทัศน์นี้จะเป็นทั้งบทวิพากษ์และข้อเสนอสำหรับอุดมการณ์แห่งมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

1

คำว่า "มนุษยทัศน์" ในที่นี้ หมายถึง การอธิบายข้อเท็จจริงในฐานะที่ข้อเท็จจริง (fact) เป็นปัญหา (problem) พร้อมทั้งมีจุดหมายที่จะแสวงหาคำตอบสำหรับปัญหานั้น ในแง่นี้ "มนุษยทัศน์" หมายถึงกระบวนการทางความคิดซึ่งมีลักษณะในทางก่อ (positive) และมีการกำหนดคุณค่า (prescriptive) ไปในตัว กล่าวในกรณีเฉพาะคือ ทั้งขงจื๊อและเหลาจื๊อในราวช่วงศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตศักราชนั้น คงจะมีประสบการณ์กับ "ข้อเท็จจริง" ในบรรยากาศทางการเมืองและสังคมที่ใกล้เคียงกัน เป็นยุคเสื่อมแห่งราชวงศ์โจวซึ่งรัฐเล็กรัฐน้อยต่างพยายามแย่งชิงอำนาจกันอยู่ ความยุ่งยากทางสังคมนี้ถือเป็น "ข้อเท็จจริง" สำหรับประสบการณ์ของปราชญ์ทั้งสองท่าน แต่การพยายามหาทางออกสำหรับปัญหาสังคมนั้น เท่ากับเป็นการแสดงว่านักคิดทั้งสองเห็น "ข้อเท็จจริง" ที่ปรากฏเป็น "ปัญหา" การ "อธิบาย" ข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงเท่ากับเป็นการจัดระบบความคิดเพื่อเป็นแนวทางสำหรับความเข้าใจมนุษย์และสังคม ภายใต้

ระบบความเข้าใจนี้ การแสวงหา "คำตอบ" จึงเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นตัวแทนแห่งความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางที่นักคิดทั้งสองท่านเห็นว่าเป็นแนวทางที่ดีขึ้น "มนุษยทัศน์" จึงเป็นกระบวนการอธิบายปัญหานั้นและเสนอคำตอบอันจะนำไปสู่การมีมนุษย์และสังคมที่ดีขึ้นในขั้นสุดท้าย พิจารณาในแง่นี้ การมองมนุษย์ของนักคิดทั้งสอง มีลักษณะ positive and prescriptive และเป็นเรื่องของผู้พยายามเสนอคำอธิบายอย่างเป็นระบบสำหรับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เพื่อเปลี่ยนแปลงข้อเท็จจริงอันไม่น่าพึงปรารถนานั้น

2

"หลิวแก่ในฤดูหนาว" โดย ยูชิมา มาซาอากิ

วิงซิทชาน ผู้รู้ทางปรัชญาท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า คนส่วนใหญ่เมื่อดูภาพเขียนจีนแล้ว เห็นแต่ภาพธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีภูเขา แม่น้ำ นก ดอกไม้ ต้นไม้ ผลไม้ และสัตว์ต่าง ๆ เป็นพื้น บางครั้งเมื่อมีมนุษย์อยู่ในภาพ ก็ดูเหมือนว่ามนุษย์นั้นช่างน้อยนิดไม่สลักสำคัญอะไร มนุษย์เป็นเพียงส่วนประกอบของภาพเขียนซึ่งมีความหมายน้อยมากเมื่อเทียบกับความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ แต่ชานกลับเห็นว่า ความสำคัญของมนุษย์ในภาพเขียนจีนมิได้อยู่ที่ภาพที่ปรากฏ หากแต่อยู่ที่บทบาทของภาพสำหรับผู้เขียนและผู้ดู ชานให้ความเห็นว่าเมื่อศิลปินเขียนภาพ ๆ หนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นภาพภูเขา แม่น้ำ ดอกไม้ ก็ล้วนแต่เขียนจากใจ ที่จะสื่อความทุกข์สุขอารมณ์สร้อยเศร้าเหงาหงอย หรือแม้แต่ความเห็นทางสังคมและการเมือง ชานสรุปว่าภาพเขียนจีนมีจุดหมายเพื่อ "ก่อให้เกิดความรู้สึกอ่อนโยน กระตุ้นความนึกคิดสรรค์สร้างอารมณ์ เพื่อว่าเมื่อผู้ดูผ่านการกลั่นกรองจากภาพแล้ว เขากลายเป็นคนที่น่าเคารพขึ้น มีจิตใจสูงส่งขึ้น เป็นเพื่อนบ้านที่อารีขึ้น เป็นลูกที่กตัญญูขึ้น โดยสรุปคือ เป็นมนุษย์ที่ดีขึ้น"[2]

วิงซิทชานเสนอว่า ความสนใจพื้นฐานของนักปรัชญาจีนอยู่ที่มนุษย์ ถึงแม้ว่าภาพเขียนส่วนใหญ่ซึ่งได้รับอิทธิพลเต๋าอย่างลึกซึ้ง จะทำให้รู้สึกไปได้ว่า มนุษย์นั้นไม่สลักสำคัญอะไรในธรรมชาติอันทรงพลังยิ่งใหญ่ แต่ที่จริงแล้วบทบาทและหน้าที่ของศิลปกรรมนั้น อยู่ที่การขัดเกลาจิตใจมนุษย์ให้สูงส่งขึ้นทั้งสิ้น เป็นที่น่าสังเกตว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ภาพของ "มนุษย์ที่ดี" ที่ชานเสนอมานี้ มีคุณลักษณะของมนุษย์ที่ดีตามทัศนะของขงจื๊ออยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าทั้งขงจื๊อและเหลาจื๊อ อาจถูกจัดอยู่ใต้ชื่อเรียกว่าเป็น "มนุษยนิยม" ทั้งสองท่าน แต่สิ่งที่น่าสนใจพิจารณาไม่แพ้กันคือ การพยายามชี้ให้เห็นว่ามนุษยนิยมแบบขงจื๊อและเหลาจื๊อมีลักษณะพื้นฐานที่แตกต่างกันอย่างมาก การพิจารณาความแตกต่างนี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเข้าใจโลกทัศน์ของท่านนักคิดทั้งสอง ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกภูมิปัญญาของประวัติศาสตร์จีนในยุคแรกเริ่มนั้น และอาจกล่าวได้ว่านักคิดจีนในยุคต่อมาทุกท่านล้วนพิจารณาข้อคิดทางปรัชญาภายใต้ "ปีกแห่งปัญญา" ของนักคิดสองท่านนี้ด้วยกันทั้งสิ้น

3

ปรัชญาของขงจื๊อเริ่มจากการปฏิเสธอำนาจเด็ดขาดของสวรรค์ และไม่ยอมรับว่าภูตผีวิญญาณต่าง ๆ มีอำนาจอันทรงพลังสิทธิ์ขาดในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์[3] ก่อนหน้าสมัยของขงจื๊อในยุคราชวงศ์ซาง (Shang) นั้น เชื่อกันว่า ผู้มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดคือ ตี้ (Ti, the Lord) หรือ ซางตี้ (Shang-ti, the Lord on High) ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้มีคุณลักษณะของมนุษย์ ส่วนขงจื๊อในยุคราชวงศ์โจว (Chou 1111-249 B.C.) ไม่เคยกล่าวถึงตี้เลย แต่กลับกล่าวถึง เทียน (Tien, Heaven) และเทียน–หมิง (T'ien-ming, the Mandate of Heaven) คือสวรรค์และโองการแห่งสวรรค์ "สวรรค์" สำหรับขงจื๊อมีลักษณะซึ่งชี้บ่งถึงเจตนารมณ์บางอย่างและเป็นใหญ่เหนือสิ่งทั้งปวง และบ่อยครั้งขงจื๊อกล่าวถึง "โองการแห่งสวรรค์" อย่างไรก็ตามสำหรับขงจื๊อ "สวรรค์" มิใช่จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่สูงสุดผู้ปกครองสรรพสิ่งราวพระเจ้าผู้มีเจตจำนงเชิงบุคคล แต่ "สวรรค์" ได้มีความหมายใหม่ในฐานะที่เป็นภาวะสูงสุด ผู้เพียงแต่ดำรงอยู่ โดยปล่อยให้กฎศีลธรรมตามธรรมชาติดำเนินไปโดยตัวของมันเอง[4] ถึงแม้ว่าบางครั้งขงจื๊อจะกล่าวถึงสวรรค์ในฐานะที่เป็นสิ่งกำหนดภารกิจ (mission) ของขงจื๊อในสังคมมนุษย์ แต่ขงจื๊อตามที่บันทึกไว้ใน **The Analects** นั้น ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งใดที่จะแสดงให้เห็นว่า มนุษย์นั้นไม่สามารถพัฒนาคุณค่าทางจริยธรรมของตนเพื่อบรรลุอุดมการณ์แห่งความเป็นมนุษย์เลย ตรงกันข้าม ขงจื๊อเสนอให้มนุษย์พัฒนาตนเองตามกรอบแห่งจริยธรรม ซึ่งขงจื๊อพยายามกำหนดบทบาทให้ชัดเจนสำหรับมนุษย์ในแต่ละหน้าที่ โดยมีความเชื่อมั่นว่า มนุษย์สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดโดยตนเองได้ ขงจื๊อกล่าวไว้อย่างแจ่มชัดว่า **"มนุษย์สามารถทำให้มรรควิธี (Tao) นั้นยิ่งใหญ่ แต่มรรควิธีไม่สามารถทำให้มนุษย์ยิ่งใหญ่"**[5] การกล่าวเช่นนี้ทำให้เห็นได้ว่า ขงจื๊อผูกพันความสามารถที่จะบรรลุความเป็นเลิศแห่งมนุษย์ไว้ที่อำนาจภายในตัวมนุษย์เอง และอำนาจหรือศักยภาพนี้ควรได้รับการเชิดชูพัฒนาให้งอกเงยขึ้น นอกจากนี้แล้วยังมีบันทึกไว้ว่าครั้งหนึ่ง เมื่อฟานจื้ ศิษย์ผู้หนึ่งถามขงจื๊อเกี่ยวกับ การมีปัญญา ขงจื๊อตอบว่า "อุทิศตัวท่านเองเพื่อแสวงหาสิ่งซึ่งประชาชนพึงมีโดยชอบธรรม และให้ความเคารพต่อจิตวิญญาณ แต่ให้**เก็บจิตวิญญาณไว้ห่าง ๆ** การทำเช่นนี้อาจเรียกได้ว่า การมีปัญญา"[6] เมื่อขงจื๊อปฏิเสธ อำนาจสูงสุดแห่ง "ตี้" ซึ่งเป็นพระเจ้าสูงสุดแห่งราชวงศ์ซาง อีกทั้งปฏิเสธว่ามรรควิธีนั้นสามารถทำให้มนุษย์ยิ่งใหญ่พร้อมกับเสนอให้ "เคารพจิตวิญญาณแต่ให้เก็บจิตวิญญาณไว้ห่าง ๆ" ขงจื๊อจึงให้ความสำคัญ แก่มนุษย์มาก สำหรับขงจื๊อ

เหลาจื้อกับนายด่าน

มนุษย์คือคำตอบสำหรับมนุษย์เอง มนุษย์ไม่อาจพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ช่วยแก้ปัญหาของตนได้ ในแง่นี้ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์จึงสำคัญที่สุดสำหรับขงจื๊อ แม้กระทั่งคำกล่าวหาที่ว่าขงจื๊อมีลักษณะอนุรักษ์นิยมอย่างรุนแรงนั้น ก็อาจจะเข้าใจได้มากขึ้น หากจะพิจารณาว่า เมื่อขงจื๊อปฏิเสธอำนาจสิทธิ์ขาดแห่งสวรรค์และภูตผีวิญญาณต่าง ๆ ขงจื๊อจึงได้เลือกเอาประวัติศาสตร์ของมนุษย์เองเป็นทางเลือกสุดท้าย ในการแสวงหาแม่แบบทางปัญญาและจริยธรรม[7] เป็นที่น่าสังเกตว่า การดึงเอาปัญหาสังคมมนุษย์มาเป็นจุดแกนกลางแห่งการคิดค้นเชิงปรัชญา (philosophizing) ซึ่งขงจื๊อกระทำเป็นคนแรก ในยุคราชวงศ์โจวแห่งประวัติศาสตร์จีนนั้น มีลักษณะสำคัญซึ่งสอดคล้องกับการดึงเอาปรัชญาจากเรื่องราวของ "สวรรค์" มาสู่สังคมมนุษย์โดยโสกราตีส ณ เมืองเอเธนส์ในอีกซีกหนึ่งของโลกในยุคสมัยที่ใกล้เคียงกัน

ครั้งหนึ่งเหยนฮุ้ยและจื่อลู่กำลังปรนนิบัติขงจื๊ออยู่ ขงจื๊อเอ่ยถามศิษย์ทั้งสองว่า "ท่านทั้งสองลองบอกความใฝ่ฝันในใจมาให้ฟังดูทีหรือ" จื่อลู่ตอบว่า "ข้าพเจ้าใฝ่ฝันอยากได้รถเทียมม้า ม้า เสื้อผ้าแพรพรรณ และพรมขนสัตว์ แล้วแบ่งปันกับเพื่อนฝูงโดยจะไม่รู้สึกโกรธเคือง ถ้าสิ่งของเหล่านั้น ถูกคืนมาในสภาพที่ไม่ดีเท่าเก่า" ส่วนเหยนฮุ้ยตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่อยากจะกล่าวโอ้อวดคุณความดีของตนเอง และไม่บ่นเมื่อได้รับความเดือดร้อนจากผู้อื่น" จื่อลู่กล่าวต่อไปว่า "มีอยู่สิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าอยากฟัง คือความใฝ่ฝันของอาจารย์" ขงจื๊อตอบว่า "ในการสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ เราอยากเป็นที่ปลอบประโลมใจแก่ท่าน ในการสัมพันธ์กับเพื่อน เราอยากได้ความไว้วางใจจากพวกเขา และในการสัมพันธ์กับผู้อ่อนวัยเราอยากทะนุถนอมเขา"[8]

เมื่อพิจารณาคำตอบของขงจื๊อในที่นี้ อาจเห็นได้ว่า สำหรับขงจื๊อนั้น "ความเป็นขงจื๊อ" ถูกกำหนดโดยบทบาทของขงจื๊อที่มีต่อผู้สูงอายุ เพื่อนและผู้เยาว์วัยกว่า ความหมายของขงจื๊ออยู่ที่ "การสัมพันธ์" กับบุคคลอื่น ขงจื๊อในฐานะ "ปัจเจกบุคคล" นั้นไร้ความหมาย

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ **มนุษย์คือ การสัมพันธ์** (relational being) ศิษย์ทั้งสองของขงจื๊อยังเห็นตนเองเป็น "ปัจเจกบุคคล" ผู้แยกจากคนอื่น มีความเป็นอยู่อย่างเอกเทศแล้ว จึงมามี "ความสัมพันธ์" กับมนุษย์อีกคนหนึ่ง ส่วนคำตอบของขงจื๊อนั้นมีความหมายกว้างไกล หากจะพิจารณาว่าสิ่งที่ขงจื๊อกล่าวถึงนั้นเป็นวิธีคิดแบบถอนรากถอนโคน (radical) กล่าวคือ ขงจื๊อกำลังเสนอวิธีมองการดำรงอยู่ของมนุษย์ในรูปแบบใหม่ ตามแนวคิดนี้มนุษย์ไม่ใช่นาย ก. ซึ่งมาสัมพันธ์กับนาย ข.หรือนาย ค. แต่ทั้งนาย ก. และนาย ข. จะมีอยู่หรือพัฒนาศักยภาพของตนให้สมบูรณ์ขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจและกระทำตามบทบาทหน้าที่ของตนภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่กำหนดไว้ ภาพการมองภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์ตามทัศนะขงจื๊อนั้นชัดเจนขึ้นอีก เมื่อพิจารณาข้อเสนอของขงจื๊อที่ว่า มนุษย์ดำรงอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทั้งห้า กล่าวคือ ระหว่างผู้ปกครอง–ผู้ถูกปกครอง, บิดา–บุตร, พี่–น้อง, เพื่อน–เพื่อน อันเป็นแม่แบบสำคัญแห่งการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ภายในระบบความสัมพันธ์นี้ ขงจื๊อกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายลงไปอย่างชัดเจนว่าควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร ตัวอย่างเช่น "ลูกควรกตัญญูต่อบิดามารดา" (**The Analects** บทที่ 2 ตอนที่ 1) และ "เมื่อรับใช้บิดามารดา ลูกอาจพูดทัดทานท่านได้อย่างสุภาพ แต่ถ้าเห็นว่าไม่อาจเปลี่ยนทัศนะของบิดามารดาได้ ก็ควรแสดงความเคารพ และไม่ขัดขวางท่าน ลูกอาจรู้สึกย่อท้อ แต่ต้องไม่แค้นเคืองบิดามารดา"(**The Analects** บทที่ 4 ตอนที่ 18)[9] เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า มนุษยนิยมตามทัศนะของขงจื๊อนั้นเป็นมนุษยนิยมที่เริ่มต้นจากการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ จากมนุษย์เอง โดยมีพื้นฐานอยู่บนการปฏิเสธอำนาจสิทธิ์ขาดของสวรรค์และจิตวิญญาณ ซึ่งหมายความว่ามนุษย์เป็นคำตอบและจุดหมายแก่ตนเอง เป็นมนุษยนิยมซึ่งเป็นไปเพื่อมนุษย์ จุดหมายปลายทางแห่งการฝึกปฏิบัติตนทางจริยของมนุษย์อยู่ที่สังคมอันเป็นระเบียบเรียบร้อย และไม่ใช่เป็นไปเพื่อจุดหมายอื่นซึ่งอยู่เหนือมนุษย์ เป็นที่น่าสังเกตว่าขงจื๊องดเว้นไม่กล่าวถึง "ธรรมชาติดั้งเดิม" ของมนุษย์ ดังวาทะของขงจื๊อที่ว่า "โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ใกล้เคียงกัน แต่โดยการฝึกปฏิบัติแล้วมนุษย์นั้นห่างกันไกล" (**The Analects** บทที่ 17 ตอนที่ 2) ข้อเท็จจริงนี้เป็นข้อแตกต่างพื้นฐานระหว่างขงจื๊อ ตามที่มีบันทึกไว้ใน **The Analects,** และนักคิดในลัทธิขงจื๊อคนอื่น ๆ ในยุคต่อมา เช่น ซุ่นจื๊อ ผู้เสนอว่าโดยธรรมชาติมนุษย์นั้นเลว และเม่งจื๊อผู้เสนอว่ามนุษย์นั้นดีโดยธรรมชาติ จากคำบอกเล่าของจื๊อก้ง ศิษย์ผู้ใกล้ชิดอีกคนหนึ่ง ทำให้ทราบว่า "เราได้ฟังทัศนะของท่านอาจารย์ (ขงจื๊อ) เกี่ยวกับวัฒนธรรมและรูปลักษณ์ภายนอกแห่งความดีภายในส่วนเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และมรรควิธีแห่งสวรรค์นั้นท่านมิได้กล่าวอะไรไว้แก่เราเลย" (**The Ana--lects,** บทที่ 5 ตอนที่ 12)

มนุษยนิยมแบบขงจื๊อเป็นมนุษยนิยมเชิงปฏิบัติ (practical humanism) ซึ่งเน้นการฝึกปฏิบัติ เน้นการกระทำตามบทบาทหน้าที่ภายในระบบความสัมพันธ์ทั้งห้าระหว่างมนุษย์ ขงจื๊อไม่ได้ให้คำตอบที่แน่ชัดเกี่ยวกับมนุษยนิยมในทางทฤษฎี (theoretical humanism) ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ขงจื๊อเห็นคำตอบสำหรับปัญหาสังคมมนุษย์ในโลกแห่งวัฒนธรรม (the cultural world) ซึ่งมนุษย์พยายามสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบระเบียบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ขงจื๊อละเว้นที่จะพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติ (nature)ไว้เบื้องหลัง โดยการเน้นที่วัฒนธรรมมนุษย์ อุดมการณ์แห่งชีวิตคือ การเป็น**จริยบุคคล** ผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เชิงจริยในสังคมมนุษย์ ในแง่นี้ ขงจื๊อได้ล้อมรั้วปรัชญามนุษยนิยมในยุคแรกเริ่มแห่งประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของจีนไว้ภายในขอบเขตแห่งมนุษย์ในฐานะ "ผู้สัมพันธ์" และ "(สัตว์)แห่งวัฒนธรรม" โลกทัศน์ของขงจื๊อเป็นโลกทัศน์แห่งวัฒนธรรม ขงจื๊ออธิบาย

ปรากฏการณ์โดยผ่านทางระบบความสัมพันธ์ทั้งห้า ขงจื๊อเสนอทางเลือกอันเป็นคำตอบทางวัฒนธรรม เน้นการศึกษา การฝึกฝนปฏิบัติตามจริยจารีต อันเป็นหนทางเดียวที่มนุษย์จะสามารถ "ทำให้มรรควิธีนั้นยิ่งใหญ่"

4

หากจะกล่าวว่าขงจื๊อได้"ล้อมรั้ว"ปรัชญามนุษยนิยมในยุคแรกเริ่มแห่งประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของจีนไว้ภายในขอบเขตแห่งมนุษย์ในฐานะ "ผู้สัมพันธ์" และ "(สัตว์)แห่งวัฒนธรรม" แล้วก็คงจะกล่าวได้ว่า เหลาจื๊อพยายามทำลาย "รั้ว" ดังกล่าวเพื่อนำปรัชญาไปสู่ดินแดนแห่งหุบเขา ลำธาร และเมฆหมอกอันหนาทึบ ในขณะที่ขงจื๊อผูกพันมนุษย์อยู่กับตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ดูเหมือนว่าเหลาจื๊อกำลังจะ "ปลูก" มนุษย์ลงในดินแห่งธรรมชาติ ภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์ตามทัศนะเหลาจื๊อเป็นเพียงหยดน้ำเล็ก ๆ ในมหาสมุทรแห่งสัจจธรรมเกี่ยวกับโลก ตามทัศนะของเหลาจื๊อนั้น ความหมายของชีวิตมนุษย์นั้นไม่อาจถูกนิยามและถูกกำหนดโดยบทบาทของมนุษย์ในสังคม**เท่านั้น** หากมนุษย์ต้องเข้าใจสภาพหรือกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติเพื่อว่าสังคมมนุษย์ที่สร้างขึ้นจะได้ไม่ขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ซึ่งยิ่งใหญ่กว่า ซึ่งหากขาดความเข้าใจดังกล่าวแล้ว การจัดระเบียบสังคมมนุษย์ย่อมจะล้มเหลวในที่สุด

มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับการพบประระหว่างขงจื๊อและเหลาจื๊อ ดังต่อไปนี้

"ข้าพเจ้ารู้อยู่ว่าเหตุใดวิหคจึงอาจบินไปในฟากฟ้า ปลาอาจแหวกว่ายในสายธาร และสัตว์สี่เท้าจึงอาจวิ่งไปบนแผ่นดิน สัตว์ซึ่งวิ่งได้อาจถูกจับด้วยแร้ว ที่ว่ายน้ำได้อาจถูกจับด้วยแหและเบ็ด ที่บินได้อาจถูกยิงด้วยเกาทัณฑ์ ครั้นมาพิจารณาดูถึงมังกร ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่า เหตุใดมังกรจึงอาจเหินบินอยู่ในห้วงหาว พริ้วไปกับสายลม ลอยละล่องไปกับเมฆได้ มังกรนั้นไม่มีใครจะจับอยู่ บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นมีเพียงท่านเหลาจื๊อเท่านั้น จึงอาจเปรียบได้กับมังกรแห่งฟากฟ้า"[10]

ณที่นี้ จะไม่พิจารณาปัญหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ว่า ขงจื๊อได้พบเหลาจื๊อจริงหรือไม่ เมื่อใด และการพบกันครั้งนั้นเป็นไปดังที่ถูกบันทึกไว้หรือไม่ แต่จะขอพิจารณาว่า ตำนานเรื่องนี้บอกอะไรแก่เราได้เกี่ยวกับโลกทัศน์ของท่านนักคิดทั้งสอง ในแง่หนึ่งอาจจะตีความเรื่องนี้ได้ว่า ขงจื๊อกำลังกล่าวยกย่องเหลาจื๊อว่า มีสติปัญญาสูงส่งเลิศล้ำเกินกว่ามนุษย์ธรรมดาสามัญจะเข้าถึง แม้กระทั่งปราชญ์อย่างขงจื๊อเองก็ยอมรับว่ามิอาจเข้าใจเหลาจื๊อได้ ในทางกลับกันจากอีกแง่มุมหนึ่งก็อาจตีความได้เช่นกันว่า ขงจื๊อกำลังกล่าวประชดประชันเหลาจื๊อในแง่ที่ว่าขงจื๊อกำลังกล่าวว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะเข้าใจเหลาจื๊อ เหตุว่าเราไม่อาจเข้าใจพื้นฐานความคิดของเหลาจื๊อได้ จึงเท่ากับเป็นการสรุปว่า เหลาจื๊อนั้นเป็นคนเลื่อนลอย ไร้เหตุผล และ (คงจะ) ไร้ประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะถือเอาการตีความอันใดอันหนึ่งเป็นการถูกต้อง เราก็ไม่อาจปฏิเสธสองประเด็นต่อไปนี้ได้ กล่าวคือ ประการแรก จะด้วยความนิยมหรือด้วยความดูแคลนก็แล้วแต่ ขงจื๊อยอมรับว่าตนเองไม่เข้าใจเหลาจื๊อ อีกประการหนึ่งคือ ขงจื๊อเห็นว่าเหลาจื๊อนั้นอยู่ **นอก** หรือ **เหนือ** ธรรมชาติ เมื่อเหลาจื๊อถูกเปรียบกับมังกร เท่ากับกำลังถูกเปรียบกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติซึ่งเป็นโลกแห่ง "วิหค ปลา และสัตว์สี่เท้า" และที่สำคัญที่สุดคือ โลกแห่ง "วิหค ปลา และสัตว์สี่เท้า" นี้สามารถถูกเอาชนะได้ด้วย "แร้ว แหและเบ็ดและเกาทัณฑ์" ในขณะที่ไม่มี **เครื่องมือ** ใดที่จะใช้ **จับ** มังกรได้ ซึ่งหมายความว่า โลกแห่งวัฒนธรรมหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นสามารถเข้าใจธรรมชาติได้ ในขณะที่โลกแห่งวัฒนธรรมนี้ไม่อาจเข้าใจเหลาจื๊อได้ อย่างไรก็ตาม หากเหลาจื๊อได้มีโอกาสโต้ตอบขงจื๊อ เหลาจื๊อคงจะกล่าวว่า โลกแห่งมนุษย์นั้นมิได้เกิดขึ้นและสิ้นสุดลงที่โลกแห่งวัฒนธรรม

ขงจื๊อ : โปรดพิจารณาเปรียบเทียบเท่าที่การแต่งกายอันถูกต้องเรียบร้อยตามระเบียบแบบแผนของขงจื๊อ กับเครื่องแต่งกายของเหลาจื๊อบนหลังโค

เท่านั้นหากมนุษย์ต้องเข้าใจได้ด้วยว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งซึ่งฝังรากลึกลงในธรรมชาติ โลกแห่งหุบห้วย ลำธาร หรือแม้แต่มังกรเหินฟ้า ก็ล้วนเป็นส่วนหนึ่งแห่ง "ธรรมชาติ" ด้วยกันทั้งสิ้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า มนุษยนิยมแบบขงจื๊อเป็นมนุษยนิยมเชิงปฏิบัติ ซึ่งไม่ได้ให้คำตอบที่แน่ชัดเกี่ยวกับธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ แต่พร่ำสอน ให้มนุษย์ฝึกตนเพื่อบรรลุจริยธรรมอันสูงสุด กล่าวคือ เป็นบุคคลผู้ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในสังคม บุคคลอันสมบูรณ์ซึ่งขงจื๊อเรียกว่า "สุภาพชน" (chüntzu) นี้เป็นผู้ "ซื่อสัตย์ต่อผู้อยู่เหนือบังคับบัญชา" (the Analects, บทที่ 1 ตอนที่ 8), "ระวังคำพูด แต่รวดเร็วในการกระทำ" (the Analects บทที่ 1 ตอนที่ 8), "มีเกียรติแต่ไม่ยโส" (the Analects, บทที่ 13 ตอนที่ 26), "คำนึงถึงแต่ความชอบธรรม" (the Analects, บทที่ 4 ตอนที่ 11) คุณสมบัติเหล่านี้ เกิดขึ้นภายใต้โลกทัศน์การมองมนุษย์ของขงจื๊อ คุณธรรมทั้งหลายที่ขงจื๊อเสนอว่า "สุภาพชน" พึงมีนั้น ล้วนมาจากการที่สุภาพชนสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดไว้

อย่างไรก็ตามเมื่อหันมาพิจารณาบุคลิกภาพของบุคคลในอุดมคติของเหลาจื๊อ เราจะพบว่า

> ผู้คนในโลกพากันยิ้มแย้มเริงร่า
> คล้ายกับกำลังร่วมอยู่ในงานเลี้ยงฉลอง
> คล้ายกับกำลังนั่งอยู่บนหอสูง
> เพื่อชมความงามในฤดูใบไม้ผลิ
> มีแต่ข้าพเจ้าเพียงผู้เดียวที่สงบเสงี่ยม
> คล้ายกับผู้ตัดขาดจากความยินดียินร้ายทั้งปวง
> คล้ายกับทารกแรกเกิดที่ยังไม่สามารถแม้แต่จะยิ้ม
> ไม่ผูกพันอยู่กับสิ่งใด

คล้ายผู้พเนจรที่ไร้บ้านเรือน
ผู้คนในโลกแม้เมื่อมีทรัพย์มากพอแล้ว
ก็ยังเก็บงำสั่งสม
มีแต่ข้าพเจ้าจึงเป็นผู้สละละโดยสิ้นเชิง
ดวงใจข้าพเจ้าคล้ายกับผู้โง่งม
ขุ่นมัวเคลือบคลุม
ผู้อื่นเป็นผู้รู้ เฉียบแหลม
ข้าพเจ้าเพียงผู้เดียวที่งมงายสับสน
ผู้อื่นฉลาด มั่นใจในตน
ข้าพเจ้าเพียงผู้เดียวที่ต่ำต้อย
อดทนเหมือนท้องทะเล
ล่องลอยไร้จุดหมาย
ผู้คนในโลกล้วนมีจุดหมาย
ข้าพเจ้าเพียงผู้เดียวที่ดื้อดึงและต่ำทราม
ข้าพเจ้าผู้เดียวที่แตกต่างจากคนอื่น
ดื่มด่ำในเต๋าซึ่งบำรุงเลี้ยงสรรพสิ่ง[11]

ในคัมภีร์ **เต๋าเต๋อจิง (Tao Te Ching)** ไม่ปรากฏว่ามีการเอ่ยนามบุคคลใดบุคคลหนึ่งในประวัติศาสตร์เลย ความคิดความเห็นทุกอันถูกหยิบยกขึ้นมาในลักษณะที่ไม่เจาะจงสถานที่ เวลา หรือปริบทเฉพาะทางสังคมบทที่ 20 นี้ เป็นหนึ่งในสอง–สามแห่ง ซึ่งมีการกล่าวถึง "ข้าพเจ้า" (我) อันเป็นสรรพนามบุรุษที่หนึ่ง บ่งเป็นกรณีเฉพาะลงไป สิ่งซึ่งน่าสนใจคือ ดูเหมือนว่าเหลาจื๊อได้เสนอภาพของตนเองในฐานะที่เป็นตัวอย่างบุคคลผู้ได้บรรลุขั้นสูงสุดแห่งภาวะมนุษย์ที่แท้ ถ้ายอมรับตามที่เหลาจื๊อเสนอในบทที่ 20 นี้คงพอจะกล่าวได้ว่า นี้เป็นภาพ**อริยบุคคล** ซึ่งเหลาจื๊อถือว่า เป็นอุดมคติแห่งมนุษย์ การ **"ดื่มด่ำ"** ในเต๋านั้นเป็นเครื่องแสดงว่า มนุษย์ผู้นั้นได้ **"เข้าถึง"** หรือ **"รวมเป็นหนึ่งเดียว"** กับสัจธรรม ซึ่งเป็นเครื่องค้ำจุนสรรพสิ่ง การเข้าถึงสัจธรรมดังกล่าวทำให้มนุษย์ผู้นั้น **"แตกต่างจากคนอื่น"** ซึ่ง **"ยิ้มแย้มเริงร่า" "เฉียบแหลมคมคาย"** ในขณะที่เหลาจื๊อนั้น **"นิ่งสงบไร้จุดหมาย" "ราวทารกน้อยผู้ยังไม่รู้จักแม้แต่จะยิ้ม"** นอกจากนี้ เหลาจื๊อยังกล่าวว่า "ข้าพเจ้าผู้เดียวที่งมงายสับสน" "ดื้อดึง" และ "ต่ำทราม" คุณลักษณะที่ปรากฏชัดคือ ความเป็น**สากลบุคคล** (universal man) อันสอดคล้องกับสากลภาวะของเต๋า การมองมนุษย์ในลักษณะนี้ทำให้เห็นได้ว่า คุณค่าอันสูงสุดของมนุษย์ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยกฎเกณฑ์ทางจริย ซึ่งย่อมถูกจำกัดด้วยสภาวะทางวัฒนธรรมในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งย่อมแตกต่างกันออกไป เมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม อริยบุคคลแบบเหลาจื๊อนี้ กลับปรากฏว่า คล้ายเป็น "ผู้โง่งม" "งมงายสับสน" และ "ล่องลอยไร้จุดหมาย" เหตุว่าทิศทางแห่งสังคมวัฒนธรรมดังที่เป็นอยู่มิได้เดินทางไปตามทิศทางแห่งสัจธรรมตามทัศนะของเหลาจื๊อแม้แต่น้อย ดังนั้นเหลาจื๊อจึง "โง่และไม่รู้" เมื่อเทียบกับบุคคลอื่นผู้ถูกกำหนดบทบาทและความหมายอันแน่ชัดเสียแล้วภายใต้ระบบวัฒนธรรมอย่างที่เป็นอยู่ ภาพอริยบุคคลแห่งเต๋านี้ เป็นบทวิพากษ์คุณค่าแห่งสังคมซึ่งได้หยิบยื่นให้แก่มนุษย์ทั้งหลาย และเหลาจื๊อ "ผู้เดียว" ซึ่งไม่ยอมเป็นส่วนหนึ่งแห่งภาพอันไร้อริยธรรมนั้น การยกย่องสภาพชีวิตซึ่งคล้ายกับ "ทารกแรกเกิดที่ยังไม่สามารถแม้แต่จะยิ้ม" นั้นย่อมไม่ใช่การยกย่องผู้เปี่ยมด้วย "จริยธรรมแห่งสังคม" หากแต่เป็นการเชิดชู ชีวิตที่แท้ อันมาก่อนการแยกแยะทางจริยธรรมหรือวัฒนธรรม

ประเด็นที่น่าพิจารณาต่อไปคือ หากบุคคลในอุดมคติเป็นตามอย่างเหลาจื๊อวาดภาพไว้ บุคคลดังกล่าวนี้จะมี "ประโยชน์" อย่างไรต่อสังคมที่เป็นอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง บุคคลแบบเต๋านี้จะ "สัมพันธ์" อย่างไรกับบุคคลอื่นในสังคม ส่วนหนึ่งของข้อเสนอต่อปัญหาดังกล่าวมีอยู่ในคัมภีร์ **เต๋าเต๋อจิง** บทที่ 18 ซึ่งกล่าวว่า

เมื่อเต๋าอันยิ่งใหญ่ถูกละทิ้ง
คุณธรรมและความชอบธรรมก็อุบัติขึ้น
เมื่อความรอบรู้และสติปัญญาอุบัติขึ้น
ความหน้าไหว้หลังหลอกก็ติดตามมา
เมื่อความสัมพันธ์ทั้งหกไม่เป็นไปด้วยดี
"บิดาใจดี" และ "ลูกกตัญญู" ก็อุบัติขึ้น

เมื่อประเทศชาติอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงสับสน
"ขุนนางผู้ภักดี" ก็อุบัติขึ้น[12]

ถ้าอ่านอย่างผิวเผิน บางคนอาจสรุปว่า เหลาจื๊อกำลังเสนอให้มนุษย์เลิกสนใจคุณค่าทางจริย ให้วางตนอยู่ "เหนือ" จริยธรรม และให้แสวงหา "เต๋า" ซึ่งที่จริงแล้วเหลาจื๊อเองก็อธิบายไม่ได้ว่าคืออะไร[13] ข้อสรุปดังกล่าวอาจจะจริง แต่ก็จริงเพียงส่วนเดียว กล่าวคือ ถ้าจะมองว่า ปราชญ์แห่งเต๋าเป็นผู้อยู่เหนือจริยธรรม ก็คงจะกล่าวได้แต่เพียงว่าที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ คุณค่าของปราชญ์แห่งเต๋า ไม่ได้ถูกนิยามโดย "จริยธรรม" ของคนในสังคมเท่านั้น เหตุว่าทิศทางของสังคมอาจจะไม่ได้เป็นไปเพื่อการแสวงหาสัจจธรรมเสมอไป และกฎเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินความถูกผิดก็เกิดขึ้นภายใต้กรอบแห่งจุดหมายนั้น ดังนั้นถ้าจุดหมายของปราชญ์แห่งเต๋าอยู่ที่การแสวงหาสัจจธรรมแล้ว ปราชญ์แห่งเต๋าย่อมมิได้เป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ทางจริยดังกล่าวเป็นแน่แท้ อย่างไรก็ตาม ปราชญ์แห่งเต๋า ย่อมมิใช่ผู้อยู่ "เหนือ" จริยธรรมในแง่ที่ว่า เป็นผู้หลงใหลอยู่กับการแสวงหา "เอกภาพ" กับสรรพสิ่งอันเลื่อนลอย โดยละทิ้งบทบาทหน้าที่ทางสังคมอย่างสิ้นเชิง ดูเหมือนว่าเหลาจื๊อกำลังอ้างว่า การแยกแยะทางจริยจะเป็นไปได้และเป็นประโยชน์ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเอกภาพกับเต๋า อันเป็นสัจจธรรมสูงสุด การกล่าวเช่นนี้เท่ากับเป็นการให้เหตุผลว่า การที่มนุษย์จะเข้าใจตนเองและสังคมที่ตนอยู่ได้นั้น มนุษย์ต้องเข้าใจกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติหรือจักรวาลอันยิ่งใหญ่กว่า ซึ่งเป็นปริบทที่สังคมมนุษย์เติบโตขึ้นมา ณ จุดนี้ หากจะเปรียบการมองภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์และสังคมตามทัศนะของขงจื๊อและเหลา–จื๊อ คงพอจะสรุปได้ว่า ขงจื๊อมองสังคมมนุษย์ภายในปริบทของมันเอง ในขณะที่เหลาจื๊อมองสังคมมนุษย์ภายในปริบทแห่งจักรวาล เหลาจื๊อเสนอว่า ธรรมชาติบอกเราว่า ความว่างเป็นปัจจัยที่ทำให้ความเต็มมีประโยชน์ (เต๋า

"กิ่งบ๊วยเผ่าริมสายชล"
โดย หวังเมียน

"ขิเตยืนหัวร่อกับดวงจันทร์" โดยจ่างลู่ จิตวิญญาณแห่งอิสรภาพของลัทธิเต๋า?

เต๋อจิง, บทที่ 11) ความอ่อนย่อมชนะความแข็ง (**เต๋าเต๋อจิง**, บทที่ 38, 78) การไม่กระทำนั้นมีประโยชน์ และการสอนโดยไม่ใช้คำพูดเป็นสิ่งที่น่าเชิดชู (**เต๋าเต๋อจิง**, บทที่ 43) ดังนั้นหากสังคมมนุษย์จะดำเนินไปได้โดยตลอดรอดฝั่ง ก็จำต้องมีความเข้าใจในกฎเกณฑ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครอง จำต้องเข้าใจสถานภาพและบทบาทของตนในสังคม เหตุว่าผู้ปกครองมีหน้าที่เป็น "เต๋า" แห่งสังคม ผู้ปกครองจึงต้องเข้าใจคุณลักษณะแห่งเต๋า ซึ่ง "ว่าง" "ปราศจากการกระทำซึ่งขัดกับธรรมชาติ" "ไม่ออกคำสั่งพร่ำเพรื่อ" ฯลฯ เหลาจื๊อถือว่า การเข้าถึงกฎเกณฑ์แห่งเต๋า เป็นสิ่งจำเป็นที่มาก่อนการแยกแยะเชิงจริย มนุษยนิยมแบบเหลาจื๊อจึงเป็นมนุษยนิยมที่พยายามเริ่มจากปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและไม่ใช่จากวัฒนธรรมมนุษย์

5

ทั้งขงจื๊อและเหลาจื๊อต่างก็พยายามหาทางออกสำหรับปัญหาของมนุษย์ โดยเริ่มต้นจากการมี "มนุษยทัศน์" ที่ต่างกันตามความหมายของคำนี้ดังที่ได้กล่าวมาแต่ต้น ขงจื๊อเห็นว่าคำตอบสำหรับปัญหาต่าง ๆ น่าจะอยู่ที่การสร้างคน ให้เป็น "จริยบุคคล" โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษาและฝึกอบรมมนุษย์ตามจริยจารีต ซึ่งถูกกำหนดไว้ในระบบความสัมพันธ์ทั้งห้า อันเป็นตาข่ายแห่งความหมายของการดำรงอยู่ของมนุษย์ ดังทัศนะของขงจื๊อที่ว่า มนุษย์คือ "ผู้สัมพันธ์" บทสรุปดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่า "มนุษย์" สำหรับขงจื๊อต้องเกิดขึ้นภายในสังคมมนุษย์และเป็นไปเพื่อมนุษย์ก่อนสิ่งอื่นใด ระบบความ

คิดของขงจื๊อจึงมีการกำหนดบทบาทและคุณค่ามนุษย์ไว้อย่างค่อนข้างตายตัว ในขณะที่เหลาจื๊อเสนอให้เข้าใจว่า มนุษย์และสังคมมนุษย์ดำรงอยู่ ในสรรพสิ่งแห่งสากลจักรวาล สนับสนุนให้มนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับเต๋า ซึ่งถือเป็นสัจจธรรมสูงสุด[14] การมองภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์แบบเต๋า ทำให้เห็นได้ว่า "ตาข่าย" ที่ครอบคลุมมนุษย์อยู่นั้นมิใช่มีเพียงแต่จริยประเพณีที่สังคมมนุษย์สร้างขึ้นเท่านั้น แต่มนุษย์อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งสรรพสิ่งในธรรมชาติซึ่งยิ่งใหญ่กว่า เหลาจื๊อเสนอว่า ตราบเท่าที่มนุษย์ไม่เข้าใจกฎเกณฑ์แห่งโลกธรรมชาติ มนุษย์ไม่อาจแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ได้ คำตอบสำหรับปัญหาต่าง ๆ สำหรับเหลาจื๊อ จึงมิใช่การสร้าง "จริยบุคคล" ผู้เคร่งครัดในจริยจารีตอีกต่อไป หากแต่เป็น "อริยบุคคล" ผู้ผ่านการกลั่นกรองด้วยความเข้าใจในสัจธรรม ในแง่นี้ ปรัชญาจีนยุคคลาสสิคได้เสนอภาพมนุษยทัศน์สองภาพ ซึ่งแตกต่างกันในขั้นพื้นฐาน ในฐานะเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความหมายและจุดหมายแห่งชีวิตมนุษย์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าขงจื๊อและเหลาจื๊อจะมีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ในสองลักษณะดังกล่าว สิ่งหนึ่งที่นักคิดทั้งสองท่านมีร่วมกันอยู่อย่างมิอาจปฏิเสธได้ คือการให้ความสำคัญแก่มนุษย์ ในฐานะที่เป็นจุดแกนกลางในการแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อสรุปดังกล่าวของท่านนักคิดทั้งสองนี้ เกิดขึ้นในบรรยากาศของยุคเสื่อมแห่งการปกครองระบอบศักดินาในโอกาสต่อไป สิ่งที่น่าจะพิจารณาคือ ภายใต้ระบบสังคมแบบประชาธิปไตย (อย่างน้อยก็เป็น "ประชาธิปไตย" ในรูปแบบ) อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การเข้าใจมนุษย์หรือการพัฒนา "มนุษย์ทัศน์" ซึ่งมีลักษณะในทางก่อ (positive) และมีการกำหนดคุณค่า (prescriptive) นั้น น่าจะเป็นประโยชน์ไม่น้อยภายใต้ระบบสังคมการเมืองอันสับสนวุ่นวายดังที่เป็นอยู่ เงื่อนไขในขั้นต้นนั้นมีเพียงประการเดียวคือ เรายังมีศรัทธาว่า มนุษย์คือคำตอบสำหรับตนเอง ดังที่ขงจื๊อเคยเชื่อ อยู่อีกหรือไม่?

บทผนวก

บรรยากาศทางประวัติศาสตร์ ในยุคราชวงศ์โจว เรียบเรียงจาก **A History of China** ของ Wolfram Eberhard และ **วิถีแห่งเต๋า** ของพจนา จันทรสันติ

ยุคราชวงศ์โจว (Chou) (ประมาณ 1028–257 ก่อนคริสตศักราช) เป็นยุคที่เรียกได้ว่าเป็นบิดาแห่งอารยธรรมซึ่งต่อมารู้จักกันในนามของอารยธรรม "จีน" ระบอบศักดินาซึ่งมีอยู่ในขั้นพื้นฐานในราชวงศ์ชาง (Shang) ก่อนหน้านั้น ก็ได้พัฒนาเป็นรูปร่างแน่ชัดขึ้นในสมัยนี้ ระบบครอบครัวก็มีการพัฒนาเป็นระบบที่เข้มงวดขึ้นในด้านหน้าที่ที่สมาชิกในครอบครัวพึงปฏิบัติต่อกัน ภาษาที่ใช้ก็พัฒนาขึ้นมาจนเป็นแม่แบบของภาษาจีนที่ใช้กันแพร่หลายต่อมาในประวัติศาสตร์

กลุ่มชนของพวกราชวงศ์โจวนี้ ก่อตัวขึ้นในมณฑลเชนสีตอนกลาง (Shensi) แล้วขยายมาทางตะวันออก ด้วยแรงผลักดันจากชนเผ่าอื่นทางด้านตะวันตก พวกนี้รู้จักใช้บรอนซ์ และมีรถม้าศึกใช้ เมื่อพวกโจวอพยพมาใกล้พวกชาง ก็ได้รับวัฒนธรรมชางไว้มาก มีการแต่งงานระหว่างชนชั้นปกครองของสองเผ่านี้ จนในระยะแรกทำให้พวกโจวขึ้นต่อพวกชาง แต่ในที่สุด

เมื่อพวกชางอ่อนแอลง พวกโจวก็เข้ายึดครองดินแดนของพวกชาง

สภาพการณ์ในช่วงนั้นเอื้ออำนวยให้มีการพัฒนาระบบศักดินา เหตุว่าพวกโจวยังเป็นชนกลุ่มน้อยที่เพิ่งได้อำนาจ การมีรถม้าศึกไว้ใช้ก็ยังไม่เป็นประโยชน์ต่อการควบคุมดินแดนใหม่นัก เพราะถนนหนทางยังมีไม่มาก และเท่าที่มีอยู่ก็ยังไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้สอยให้เป็นประโยชน์ได้เต็มที่ การพัฒนารูปแบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจอย่างเข้มแข็งจึงยังไม่พัฒนาขึ้นในช่วงนี้ ทางเลือกหนึ่งที่ทำได้คือ การส่งหัวหน้าเผ่าซึ่งเป็นพวกเดียวกันออกไปตั้งที่คุมตามจุดต่าง ๆ ในดินแดนใหม่ พวกนี้จะได้รับทาสติดที่ดินจำนวนหนึ่งไว้ใต้ปกครอง ความจำเป็นทางการบริหารนี้ทำให้ระบบศักดินาพัฒนาขึ้นมาก ตอนต้นราชวงศ์โจว ศูนย์อำนาจอยู่แถบเชนสี หรือ Sian ในปัจจุบันโดยมีรัฐศักดินาเล็ก ๆ ประมาณพันกว่าแห่งตามบริเวณต่าง ๆ ทั่วประเทศพวกชนชั้นสูงได้กลายเป็นพวกศักดินา ซึ่งแยกตนเองออกจากชาวพื้นเมืองโดยเด็ดขาด ในช่วงต่อมาพวกราชวงศ์โจวมีศูนย์อำนาจอีกแห่งหนึ่งคือที่ โลยาง (Loyang) ในโฮนานปัจจุบัน

เมื่อเข้ามายังดินแดนใหม่ พวกโจวได้นำเอาความเชื่อในศาสนาและระบบครอบครัวของตนเข้ามาด้วย พวกนี้ถือลัทธิที่เรียกกันว่า "สวรรค์" (Heaven, t'ien) และมีระบบครอบครัวที่ถือการสืบทอดสมบัติทางฝ่ายชายอย่างเคร่งครัด ภายใต้สถานการณ์ใหม่นี้ มีชนกลุ่มหนึ่งที่ถูกกระทบกระเทือนอย่างมาก คือพวกพระ เหตุว่าภายใต้ราชวงศ์โจว ไม่มีชนชั้นพระซึ่งแยกตนออกมาต่างหาก สำหรับพวกโจว ผู้ประกอบพิธีทางศาสนาคือหัวหน้าครอบครัว ดังนั้นพวกพระจึงเรียกได้ว่าไม่มีงานทำ อย่างไรก็ตามการที่พวกโจวเชื่อว่า สวรรค์และแผ่นดินมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดลึกซึ้งถ้ามนุษย์ทำอะไรผิดพลาดบนแผ่นดิน ย่อมจะมีผลกระทบต่อสวรรค์และสิ่งที่เกิดขึ้นบนสวรรค์ก็จะมีอิทธิพลต่อมนุษย์ด้วย พิธีกรรมใดที่ไม่ได้ประกอบอย่าง "ถูกต้อง" ย่อมจะทำให้เกิดความยากแค้น ฝนอาจจะแล้ง อากาศอาจจะหนาวมาก หรือเกิดอาเพศทางธรรมชาติต่าง ๆ ดังนั้นการประกอบพิธีจึงสำคัญมาก จากประเด็นนี้เองที่พวกพระเก่าเข้ามามีบทบาทในเวทีประวัติศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง พวกนี้ต่อมาได้กลายเป็น "กลุ่มนักปราชญ์" (scholars) ซึ่งต่อมาจะกลายเป็นชนชั้นซึ่งมีความสำคัญมากในประวัติศาสตร์จีน

ราชวงศ์โจวมีอำนาจจนถึงราวศตวรรษที่ 8 ก่อนคริสตศักราชก็เริ่มเสื่อมอำนาจลง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คุมตามหัวเมืองต่าง ๆ ต่ออำนาจส่วนกลางก็ลดน้อยลงเรื่อย ๆ พวกเจ้าเมืองเล็ก ๆ ต่างก็เกิดสู้รบกันเอง อำนาจส่วนกลางก็เสื่อมลงเรื่อย ๆ จนในราวช่วงศตวรรษที่ 7 ก่อนคริสตศักราช ผู้ปกครองส่วนกลางต้องพยายามสัมพันธ์กับเจ้าเมืองที่มีอำนาจมากที่สุด แต่พวกเจ้าเมืองเหล่านี้ก็ไม่มีใครสามารถมีอำนาจควบคุมนครอื่นทั้งหมด สถานการณ์อันยุ่งยากนี้ ต่อมาได้ค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่ยุคที่เรียกว่า Contending States

ขงจื๊อถือกำเนิดมาในบรรยากาศทางการเมือง อันเป็นยุคเสื่อมแห่งราชวงศ์โจวนี้ ขงจื๊อเกิดเมื่อปี 551 ก่อนคริสตศักราช ในรัฐหลู่ (Lu) มณฑลชานตุงในปัจจุบัน กล่าวกันว่าขงจื๊อเกิดมาในครอบครัวยากจน ซึ่งเคยเป็นชนชั้นสูงมาก่อน ขงจื๊อพยายามศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เข้าใจว่าเคยรับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษา เมื่ออายุได้ประมาณ 50 ปี มีเหตุที่ทำให้ขงจื๊อลาออกจากราชการ จึงได้ออกเดินทางไปตามรัฐต่าง ๆ เพื่อเสนอความคิดของตนต่อผู้ปกครอง ในช่วงชีวิตของขงจื๊อเอง ไม่อาจกล่าวได้ว่าเขาประสบความสำเร็จทางการเมือง เหตุว่าผู้ปกครองรัฐต่าง ๆ ล้วนแต่ไม่ยอมรับความคิดของขงจื๊อ แต่ความสำเร็จของขงจื๊อในฐานะครูนั้น อาจกล่าวได้ว่า จะหาบุคคลใดเทียบเคียงได้ไม่มากนักในประวัติศาสตร์

โลก

สำหรับเหลาจื๊อนั้น สุมาเจี๋ยน ผู้บันทึกประวัติศาสตร์เล่มแรกของจีน ได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า เมื่อประมาณ 604 ปีก่อนคริสตศักราชเหลาจื๊อถือกำเนิดมา ในเมืองฉู่ แคว้นฉู เชื่อกันว่าเคยรับราชการในตำแหน่งบรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติ ของกษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว ต่อมาเมื่อเหลาจื๊ออยู่ในวัยชรา ได้ตัดสินใจออกเดินทางไปสู่ดินแดนทางทิศตะวันตกเมื่อไปถึงด่านอันเป็นทางผ่านไปสู่ดินแดนตะวันตกนั้น นายด่านได้ขอให้ท่านเขียนอะไรไว้เป็นที่ระลึก เหลาจื๊อจึงได้เขียนหนังสือเล่มเล็ก ๆ ประกอบด้วยตัวอักษรกว่า 5,000 ตัว หนังสือเล่มนี้คือ คัมภีร์**เต๋าเต๋อจิง** ซึ่งเป็นแม่บทของลัทธิเต๋านั่นเอง

เชิงอรรถ

1. โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทผนวกเกี่ยวกับบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ในยุคราชวงศ์โจว
2. S.Radhakrishnan and P.T.Raju eds., **The Concept of Man**, London : George Allen + Unwin Ltd., 1966, p.174.
3. การกล่าวเช่นนี้มิได้หมายความว่าขงจื๊อปฏิเสธอำนาจแห่งสวรรค์อย่างเด็ดขาด ท่านเพียงแต่ปฏิเสธอำนาจเด็ดขาด แห่งสวรรค์เท่านั้น
4. Wing-tsit Chan, **A Source Book in Chinese Philosophy**, Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1969, p.16.
5. Arthur Waley tr., **The Analects of Confucius**, New York : Vintage Book, 1938, บทที่ 18 ตอนที่ 28.
6. Ibid., บทที่ 6 ตอนที่ 20. "การมีปัญญา" ในที่นี้บ่งถึงการมีปัญญาของผู้ปกครอง
7. การกล่าวเช่นนี้มิได้หมายความว่า ความเป็นนักอนุรักษ์นิยมของขงจื๊อควรได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ ตรงกันข้ามผู้เขียนเห็นว่า ขงจื๊อในยุคสมัยของท่านเป็นนักปฏิรูปท่านหนึ่ง แต่ด้วยความนิยมอ้างกษัตริย์แห่งอดีต ในฐานะเป็นแม่แบบผู้ปกครองผู้สามารถและทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ทำให้ลัทธิขงจื๊อพัฒนาไปในทิศทางที่เป็นอนุรักษ์นิยมอย่างสูง เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้เขียนบทความนี้ พิจารณาขงจื๊อตามที่บันทึกไว้ใน **The Analects** เป็นหลัก โดยแยกท่านออกจากลัทธิขงจื๊อซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นสำนักที่มีรูปแบบเฉพาะตนในสมัยต่อมา ซึ่งลัทธิขงจื๊อนั้นได้กลายเป็นแม่แบบแห่งลักษณะอนุรักษ์นิยมในสังคมจีน
8. Arthur Waley tr., **The Analects of Confucius**, บทที่ 5 ตอนที่ 25 ผู้เขียนแปลคำว่า "wish" เป็น "ความใฝ่ฝัน" ตามความหมายของคำว่า "ambition" ซึ่งวิทซิทชาน ใช้ใน **The Source Book in Chinese Philosophy**, p. 29.
9. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างการเป็น "ลูกที่ดี" กับการเป็น "พลเมืองดี" ใน "บุคคลในอุดมคติในปรัชญาจีน : พิจารณาเฉพาะขงจื๊อและเหลาจื๊อ" โดยผู้เขียน ซึ่งเป็นบทความเสนอต่อ คณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ (พฤศจิกายน 2526) (ยังไม่ได้ตีพิมพ์)
10. พจนา จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต๋า**, กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2525 หน้า 18.
11. **Ibid.**, บทที่ 20 ในบทความนี้ผู้เขียนใช้บทแปลของ พจนา จันทรสันติเป็นหลัก ยกเว้นแต่ในกรณีที่เห็นว่า บทแปลของพจนานั้นไม่ตรงต่อความหมายในต้นฉบับภาษาอังกฤษและภาษาจีน ของ Ch'en Ku-ying, **Lao Yzu : Text, Notes and Comments** tr. by Rhett Y.W.Young and Roger T.Ames, San Francisco : Chinese Materials Center Inc., 1977. ในบทที่ 21 นี้ ผู้เขียนใช้ตามบทแปลของ พจนา เป็นใหญ่ เว้นแต่ในย่อหน้าสุดท้าย ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า การแปลจากหนังสือของ Ch'en Ku-ying จะให้ใจความที่ชัดเจนและตรงต่อต้นฉบับภาษาจีนมากกว่า
12. **Ibid.**, บทที่ 18.
13. ดู คัมภีร์ **เต๋าเต๋อจิง** บทที่ 1, "เต๋าที่อธิบายได้มิใช่เต๋าอันอมตะ"
14. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพิจารณาความหมายของคำว่า "เต๋า" ใน Ch'en Ku-ying, **Lao Tzu : Text, Notes and Comments**, pp. 2-16.